

Sygn. akt II CSK 287/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 2 lutego 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Kazimierz Zawada (przewodniczący)

SSN Anna Kozłowska

SSN Karol Weitz (sprawozdawca)

Protokolant Maryla Czajkowska

w sprawie z powództwa S. B.

przeciwko S. Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością

w [...]

z udziałem interwenienta ubocznego po stronie pozwanej - "W.F." Spółki z

ograniczoną odpowiedzialnością w [...]

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 2 lutego 2018 r.,

skargi kasacyjnej powoda

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 31 maja 2016 r.,

1) oddala skargę kasacyjną;

2) zasądza od powoda na rzecz pozwanej kwotę 12500zł (dwanaście tysięcy pięćset złotych) tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego;

3) oddala wniosek interwenienta ubocznego o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Powód S. B. pozwem złożonym w dniu 10 czerwca 2003 r. w postępowaniu nakazowym wniósł o zasądzenie od pozwanej S. Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w [...] (dalej także jako: „S.”) kwoty 8 400 000 zł z ustawowymi odsetkami.

Sąd Okręgowy w [...] nakazem zapłaty z dnia 18 czerwca 2003 r. uwzględnił powództwo. Na skutek zarzutów od nakazu zapłaty Sąd Okręgowy w [...] wyrokiem z dnia 10 stycznia 2005 r. utrzymał nakaz zapłaty w mocy. Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 28 września 2005 r. uchylił wyrok z dnia 10 stycznia 2005 r., zniósł postępowanie przed Sądem pierwszej instancji w zakresie objętym rozprawą w dniu 10 stycznia 2005 r. i przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu w [...] do ponownego rozpoznania. W toku ponownego rozpoznawania sprawy wstąpiła do niej po stronie pozwanej jako interwenient uboczny „W.F.” Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w [...] (dalej jako: „F.”).

Wyrokiem z dnia 21 maja 2009 r. Sąd Okręgowy w [...] uchylił nakaz zapłaty z dnia 18 czerwca 2003 r. i oddalił powództwo. Na skutek apelacji powoda Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 9 grudnia 2010 r. uchylił wyrok z dnia 21 maja 2009 r. i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w [...]. Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 17 maja 2011 r. utrzymał w mocy nakaz zapłaty z dnia 18 czerwca 2003 r. W wyniku apelacji interwenienta ubocznego i pozwanej Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 27 marca 2013 r. uchylił wyrok z dnia 17 maja 2011 r., zniósł postępowanie w sprawie poczynając od zarządzenia z dnia 30 marca 2004 r. i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w [...].

Rozpoznając sprawę kolejny raz Sąd Okręgowy w [...] wyrokiem z dnia 20 marca 2015 r. uchylił nakaz zapłaty z dnia 18 czerwca 2003 r. i oddalił powództwo.

W sprawie ustalono, że w dniu 11 czerwca 2002 r. S.B. w imieniu własnym oraz w imieniu A. B. i M. B. zawarł ze S. Spółką z ograniczoną odpowiedzialnością z siedzibą w L. (dalej jako: „S.”) umowę (dalej jako: „umowa z dnia 11 czerwca

2002 r.”). Na mocy umowy S.B., A.B. i M.B. przenieśli na S. udziały w M. Spółce z ograniczoną odpowiedzialnością za cenę 100 000 zł (§ 1), S.B. wyraził zgodę na spłatę przez S. udzielonych przez siebie pożyczek spółce M. w łącznej kwocie 4 000 000 USD i wstąpienie S. w prawa zaspokojonego wierzyciela zgodnie z art. 518 k.c., a S. zobowiązała się zapłacić S.B. - tytułem spłaty wskazanych pożyczek - kwotę 12 900 000 zł w terminach określonych w umowie z dnia 11 marca 2002 r. (§ 2). Dodatkowo S. zagwarantowała spłatę zobowiązania wynikającego z kredytu udzielonego SSA „P.” z siedzibą w [...] przez Bank Przemysłowo-Handlowy PBK S.A. umową z dnia 17 października 2000 r., i zobowiązała się zwolnić określone podmioty z odpowiedzialności wynikającej z ustanowionych przez te podmioty zabezpieczeń spłaty tego kredytu (§ 3 ust. 1). Wykonanie wskazanego zobowiązania miało być potwierdzone przez przedstawienie S.B. przez S. zgody zarządu Banku Przemysłowo-Handlowego PBK S.A. na zwolnienie udzielonych zabezpieczeń i odstąpienie od długu w terminie 30 dni od dnia zawarcia umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. (§ 3 ust. 2). Strony umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. uzgodniły, że dla celów zabezpieczenia jej wykonania ustanowiona zostanie między innymi hipoteka na nieruchomości położonej w [...] przy ulicy S. 25, dla której prowadzona jest księga wieczysta KW nr [...] (§ 4). Wszelkie zmiany umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. wymagały - pod rygorem nieważności - formy pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi (§ 6). S.B., A.B. i M.B. mogli – zatrzymując kwoty otrzymane w jej wykonaniu - odstąpić od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. w kilku przypadkach, w tym w razie nieprzedstawienia przez S. – S. B. zgody określonej w § 3 ust. 2 umowy, przy czym prawo odstąpienia miał wykonać S.B. składając S. pisemne oświadczenie w terminie 14 dni od dnia upływu terminu określonego w § 3 ust. 2 umowy (§ 7 ust. 1).

W dniu 11 czerwca 2002 r. S. pozostawała użytkownikiem wieczystym nieruchomości położonej w [...] przy ulicy S. 25 i właścicielem znajdujących się na niej budynków. Oświadczeniem z dnia 21 czerwca 2002 r. Salomon obciążyła prawo użytkowania wieczystego nieruchomości i prawo własności znajdujących się na niej budynków hipoteką kaucyjną do kwoty 11 000 000 zł na rzecz S.B. celem zabezpieczenia długu S. wynikającego z umowy z dnia 11 czerwca 2002 r.

Wniosek o wpis hipoteki do księgi wieczystej został złożony w dniu 25 czerwca 2002 r., a wpisu hipoteki dokonano w dniu 8 sierpnia 2002 r.

Po zawarciu umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. do dnia 29 stycznia 2003 r. na rachunek bankowy powoda na jej poczet wpłynęła łącznie kwota 4 500 000 zł.

W terminie 30 dni od dnia zawarcia umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. S. nie przedstawiła zgody określonej w § 3 ust. 2 umowy. W związku z tym w piśmie z dnia 23 lipca 2002 r. S.B., działając w imieniu własnym, A. B. i M. B., powołując się na § 7 ust. 1 umowy z dnia 11 czerwca 2002 r., oświadczył, że odstępuje od tej umowy. Przedmiotowe oświadczenie otrzymał L. G., działający w imieniu S..

W piśmie z dnia 6 października 2003 r. skierowanym do powoda działający w imieniu S. – L. G. wezwał go do zwrotu kwot zapłaconych na podstawie umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. oraz zwolnienia zabezpieczeń w związku z tym, że S.B. odstąpił od umowy. Natomiast w piśmie z dnia 30 grudnia 2003 r. wezwał powoda i pozostałych zbywców do powrotnego nabycia udziałów M..

Pozwem z dnia 12 lutego 2004 r. S. wystąpiła przeciw S. B., A. B. i M. B. o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego mającego wynikać z umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. Podstawą żądania było twierdzenie o odstąpieniu od umowy przez S. B., a także uchylenie się przez S. od skutków prawnych oświadczenia woli w związku z zawarciem umowy pod wpływem błędu i podstępem. Sąd Okręgowy w [...] wyrokiem z dnia 30 października 2006 r., sygn. akt VIII GC .../05, oddalił powództwo, uznając, że strony wyraziły w sposób dorozumiany wolę kontynuacji umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. i po uprzednim odstąpieniu realizowały ją w dalszym ciągu. Wyrok ten uprawomocnił się.

Ustalając podstawę faktyczną wyroku z dnia 20 marca 2015 r. Sąd Okręgowy uwzględnił twierdzenia i wnioski dowodowe, dotyczące odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. i niepodniesione przez pozwaną w zarzutach od nakazu zapłaty złożonych w dniu 14 lipca 2003 r., lecz powołane przez nią w grudniu 2003 r., a przez interwenienta ubocznego w 2008 r. Przyjął, że - w świetle art. 495 § 2 i art. 493 k.p.c. w brzmieniu istotnym dla okoliczności sprawy - za uwzględnieniem tych twierdzeń i wniosków przemawiały szczególne okoliczności, polegające na tym, że pozwana od dnia 17 marca 2004 r. nie miała

zarządu, co uniemożliwiało jej podejmowanie czynności adekwatnych do sytuacji, a także na tym, że pozwana i interwenient nie byli stronami licznych sporów sądowych toczących się z udziałem powoda, S. oraz innych zainteresowanych podmiotów, wobec czego nie byli w stanie w odpowiednim czasie działać w ramach przedmiotowego postępowania.

Odnosząc się do znaczenia wyroku z dnia 30 października 2006 r., sygn. akt VIII GC .../0, Sąd przyjął, że jest związany jego treścią co do faktu istnienia umowy z dnia 11 czerwca 2002 r., nie jest natomiast związany ustaleniami poczynionymi w sprawie VIII GC/0, zawartymi w uzasadnieniu tego wyroku i może dokonywać własnych ustaleń na podstawie przeprowadzonego przez siebie postępowania dowodowego.

Oceniając oświadczenie z dnia 23 lipca 2002 r. Sąd uznał, że doszło na jego podstawie do odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. Wobec niewykonania przez S. w terminie 30 dni zobowiązania określonego w § 3 ust. 2 umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. zasadne było złożenie oświadczenia o odstąpieniu od niej. Dochowana została wymaga forma tego oświadczenia oceniana w świetle art. 77 § 2 i 3 k.c. Oświadczenie zostało złożone w terminie przewidzianym w § 7 ust. 1 umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. i zawiera w swojej treści wyraźne powołanie się to właśnie postanowienie. Na podstawie zeznań L. G., S. B. i J. S. (członka zarządu S.) Sąd ustalił, że oświadczenie z dnia 23 lipca 2002 r. zostało złożone skutecznie i w tym dniu stało się wiadome S..

Skuteczne odstąpienie od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. spowodowało jej wygaśnięcie, a tym samym wygaśnięcie dochodzonej od S. wierzytelności zabezpieczonej hipoteką. W świetle art. 94 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (ówcześnie jedn. tekst: Dz. U. z 2013 r., poz. 707 ze zm., obecnie jedn. tekst: Dz. U. z 2017 r., poz. 1007 ze zm., dalej jako: „u.k.w.h.”) miało to ten skutek, że spowodowało wygaśnięcie hipoteki ustanowionej oświadczeniem z dnia 21 czerwca 2002 r., a tym ustanie odpowiedzialności pozwanej. Wprawdzie po odstąpieniu od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. jej strony dążyły do zawarcia porozumienia i prowadziły rozmowy zmierzające do odnowienia więzi obligacyjnej. Wobec wygaśnięcia hipoteki w związku

ze skutecznym odstąpieniem powoda od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. analiza tych okoliczności jest zbędna. Czynności dokonywane przez strony umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. po odstąpieniu od niej mogły mieć skutki jedynie między nimi, nie mogły natomiast wywoływać skutków w stosunku do osób trzecich, w tym dłużnika rzeczowego, którym była pozwana.

Wyrok z dnia 20 marca 2015 r. zaskarżył apelacją powód. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację wyrokiem z dnia 31 maja 2016 r.

Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko powoda, że w sprawie zastosowanie miały art. 495 i art. 493 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 3 maja 2012 r., tj. przed wejściem w życie ustawy z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 233, poz. 1381). Uznając za bezzasadny zarzut naruszenia art. 495 § 2 i 3 w związku z art. 493 k.p.c. Sąd wskazał, że w okolicznościach sprawy Sąd pierwszej instancji był władny dopuścić spóźnione wnioski dowodowe z urzędu (art. 232 zdanie 2 k.p.c.). Podkreślił, że prekluzja dowodowa nie ma charakteru absolutnego i regulujące ją przepisy nie mogą być stosowane w sposób formalistyczny kosztem merytorycznego rozpoznania sprawy. Podzielił stanowisko Sądu pierwszej instancji, że pozwana i interwenient uboczny, niebędąc uczestnikami innych postępowań sądowych, które toczyły się z udziałem stron umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. i zainteresowanych innych podmiotów, nie byli w stanie w odpowiednim czasie podejmować właściwych działań w postępowaniu dotyczącym tej umowy prowadzonym z ich udziałem. Sąd zwrócił też uwagę, że powód powołał się na wyrok z dnia 30 października 2006 r. sygn. akt VIII GC .../05, w zakresie kwestii związania umową z dnia 11 czerwca 2002 jej stron. W tym kontekście, w związku z problemem granic związania tym wyrokiem i traktowania go jako dokumentu urzędowego, konieczne było podjęcie problemu zasadności ustaleń stanowiących jego podstawę. Wreszcie Sąd wskazał, że w sprawie brak było podstaw do wydania nakazu zapłaty z dnia 18 czerwca 2002 r. (art. 485 k.p.c.), wobec czego - jakkolwiek nie można było pominąć stosowania w sprawie przepisów o postępowaniu nakazowym, gdy nakaz został wydany – należało uwzględnić spóźnione zarzuty i twierdzenia również ze względu na zasadę równości stron w procesie cywilnym.

Oddalając zarzut naruszenia art. 233 k.p.c. Sąd Apelacyjny wskazał, że Sąd pierwszej instancji ustalił treść oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r. i dokonał jego wykładni na podstawie pisma obejmującego to oświadczenie, posiłkując się ponadto zeznaniami świadków. Powód, mimo twierdzenia, że jego jasno wyartykułowane w piśmie z dnia 23 lipca 2002 r. oświadczenie woli należało rozumieć odmiennie, nie przedstawił stosownych dowodów celem poparcia tego twierdzenia. Nie wykazał też, że przyczyna odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. była odmienna od tej, którą wskazano w jego treści, jak również, że oświadczenie to zostało złożone w późniejszej dacie niż ta, która na nim widnieje. Nie odniósł się do treści pism z dnia 6 października 2003 r. i z dnia 30 grudnia 2003 r., potwierdzających, że S. uznała odstąpienie przez powoda od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. za skuteczne oraz powodujące ustanie stosunku prawnego między stronami.

Oceniając zarzut naruszenia art. 365 § 1 k.p.c. Sąd Apelacyjny podkreślił, że wyrok dnia 30 października 2006 r. sygn. akt VIII GC .../05, zapadł w sporze między innym podmiotami i jego prawomocność materialna nie rozciąga się na spór między S. B. a S. Sąd pierwszej instancji mógł dokonywać w związku z tym własnych ustaleń i ocen w kwestii istnienia hipoteki; był związany ustaleniami, będącymi podstawą tego wyroku tylko w tym zakresie, w którym strony nie wykazały okoliczności przeciwnych. Podniósł także, że w sprawie VIII GC .../05 ustalono, iż odstąpienie od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. na mocy oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r. było skuteczne, a dalsze trwanie stosunku umownego między stronami wynikało z wyrażonej przez nie w sposób dorozumiany woli jego kontynuacji przez to, że realizowały umowę mimo odstąpienia od niej. Dla niniejszej sprawy znaczenie ma jedynie skuteczność odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. Ocena relacji stron tej umowy w późniejszym czasie jest nieistotna.

Zarzut naruszenia art. 365 § 1 k.p.c. Sąd Apelacyjny odrzucił również w tym zakresie, w którym powód twierdził, że uznanie, iż wygasła hipoteka zabezpieczająca jego wierzytelność, jest sprzeczne z domniemaniem prawdziwości jej wpisu do księgi wieczystej. Wskazał, że obalenie tego domniemania może

nastąpić w każdym postępowaniu cywilnym, a nie tylko w postępowaniu wszczętym na podstawie art. 10 u.k.w.h.

Oddalając zarzuty naruszenia art. 65 § 1-2, art. 60, art. 56 oraz art. 61 § 1 w związku z art. 395 § 1 k.c. Sąd Apelacyjny podniósł, iż powód nie próbował nawet podważyć argumentów Sądu pierwszej instancji, które ten powołał przyjmując, że oświadczenie z dnia 23 lipca 2002 r. stanowi skuteczne odstąpienie od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r., że zostało złożone w taki sposób, że osoby uprawnione do reprezentacji S. mogły się z nim zapoznać i że złożone zostało rzeczywiście w dniu 23 lipca 2002 r. Sąd nie zgodził się także z poglądem powoda, że czynności dokonane przez strony umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. po złożeniu przez niego oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r., sprowadzające się do jego dorozumianego odwołania, miałyby wywoływać skutki nie tylko w relacjach między stronami umowy, ale również wobec pozwanej jako osoby trzeciej. W świetle art. 94 u.k.w.h. w jego brzmieniu obowiązującym od 2011 r. odstąpienie od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. powodując wygaśnięcie wierzytelności skutkowało także wygaśnięciem hipoteki bez względu na wolę stron tej umowy co do jej wykonywania. Strony umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. nie mogły - po odstąpieniu od niej - swoją wolą reaktywować hipoteki ustanowionej wcześniej przez pozwaną bez jej zgody w postaci ponownego złożenia oświadczenia o jej ustanowieniu.

Sąd Apelacyjny przyznał rację powodowi co do tego, że w okolicznościach sprawy forma oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r. powinna być oceniana zgodnie z art. 77 k.c. w brzmieniu obowiązującym do dnia 25 września 2003 r., tj. przed zmianą dokonaną na mocy ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 49, poz. 408). Wykładając jednak art. 77 k.c. w tym brzmieniu w kontekście art. 180 k.s.h. stwierdził, że odstąpienie od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. dokonane w formie pisemnej było prawidłowe, gdyż nie było konieczne - przy jego złożeniu - dochowanie takiej samej formy jak wymagana w wypadku zbycia udziału w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością.

Rozpatrując zarzut naruszenia art. 492 w związku z art. 494 k.c. i art. 102 ust. 2 u.k.w.h. w brzmieniu obowiązującym w chwili ustanowienia hipoteki Sąd

uznał, iż kwestia, czy wskutek wykonania prawa odstąpienia powód nabył w stosunku do pozwanej roszczenie o odszkodowanie z tytułu nienależytego wykonania umowy z dnia 11 czerwca 2002 r., nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, gdyż powód nie dochodzi od pozwanej jako dłużnika rzeczowego roszczenia odszkodowawczego, które miałby wobec S., lecz wierzytelności o zapłatę mającej wynikać z umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. Ponadto Sąd wskazał, że z faktu, iż w świetle dawnego art. 102 ust. 2 u.k.w.h. hipoteka kaucyjna mogła zabezpieczać roszczenia związane z wierzytelnością hipoteczną, ale nieobjętą hipoteką zwykłą, nie wynika, że pozwana w taki zakresie hipotekę ustanowiła. Nie wskazuje na to ani treść oświadczenia z dnia 21 czerwca 2002 r. o ustanowieniu hipoteki kaucyjnej, ani treść hipoteki wpisanej na jego podstawie do księgi wieczystej.

Skargę kasacyjną od wyroku z dnia 31 maja 2016 r. wniósł powód. Zarzucił naruszenie art. 386 § 4 w związku z art. 382 k.p.c., art. 495 § 2 w związku z art. 493 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 3 maja 2012 r., art. 56 w związku z art. 60, art. 61 § 1 i art. 65 § 1 i 2, art. 246 § 2 w związku z art. 244 § 2 k.c., art. 102 ust. 2 i art. 94, art. 102 ust. 2 u.k.w.h., art. 65 § 1 i 2 k.c. i art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 26 czerwca 2009 r. o zmianie ustawy o księgach wieczystych i hipotece oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 131, poz. 1075, dalej: „ustawa z 2009 r.”). Wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Naruszenie art. 386 § 4 w związku z art. 382 k.p.c. według skarżącego miało polegać na tym, że Sady obu instancji nie rozpoznały istoty sprawy, gdyż oceniając problem odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. poprzestały na analizie pisma z dnia 23 lipca 2002 r. i zeznań świadków i pominęły istotne dla tej oceny kwestie dotyczące celu umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. i skutków, które powstałyby dla powoda, gdyby rzeczywiście odstąpił on od tej umowy.

Tak sformułowany zarzut zmierza do wykazania, że Sady obu instancji nie rozpoznały istoty sprawy, gdyż dokonały wykładni oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r. i oceny jego skutków w świetle materiału procesowego zgromadzonego

w sprawie w sposób odmienny od tego, który byłby prawidłowy według skarżącego. Założenie to nie jest trafne, gdyż różnica między Sądami obu instancji a powodem w kwestii wykładni oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r. i oceny jego skutków prawnych nie oznacza, że Sądy te nie rozpoznały - w tym zakresie - istoty sprawy. Rozpoznały tę istotę, jednak doszły do wniosków, które są - zdaniem skarżącego - nieprawidłowe. Rozważanie, czy wnioski te były prawidłowe, czy też nieprawidłowe, może nastąpić w ramach zarzutów naruszenia właściwych przepisów prawa materialnego, nie zaś zarzutów naruszenia prawa procesowego, w tym art. 386 § 4 w związku z art. 382 k.p.c. Zarzut naruszenia art. 386 § 4 w związku z art. 382 k.p.c. nie może wobec tego odnieść skutku.

Zarzut naruszenia art. 495 § 2 (prawidłowo powinno być § 3) w związku z art. 493 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 3 maja 2012 r., skarżący opart na założeniu, że Sądy obu instancji bezpodstawnie dopuściły twierdzenia i wnioski dowodowe odnoszące się do odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. na mocy oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r., gdyż uległy one prekluzji na podstawie tych przepisów, skoro nie były powołane w zarzutach od nakazu zapłaty z dnia 18 czerwca 2003 r., lecz dopiero w późniejszej fazie postępowania.

Przedmiotem zaskarżenia skargą kasacyjną jest orzeczenie sądu drugiej instancji, wobec czego zarzuty procesowe muszą dotyczyć uchybień procesowych tego sądu. Możliwość powoływania w ramach tych zarzutów naruszeń przepisów postępowania przed sądem pierwszej instancji uwarunkowana jest ich powiązaniem ze wskazaniem naruszenia odpowiedniego przepisu postępowania odwoławczego (np. art. 378 § 1 lub art. 382 k.p.c.; por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2002 r., III CKN 584/99, nie publ.; wyroki Sądu Najwyższego z dnia 22 stycznia 2015 r., III CSK 153/14, nie publ., i z dnia 11 lutego 2016 r., V CSK 344/15, nie publ.) i poprzedzeniem zarzutami naruszenia tych przepisów postępowania przed sądem pierwszej instancji w apelacji (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2002 r., III CKN 584/99, niepubl.). Wyjątek stanowi sytuacja, w której przepis postępowania przed sądem pierwszej instancji miałby być odpowiednio stosowany w drugiej instancji (art. 391 § 1 k.p.c.), ponieważ wówczas chodziłoby o naruszenie przepisu postępowania, który przy załatwianiu sprawy był stosowany (także) przez sąd drugiej instancji (por. wyroki

Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 2008 r., I PK 184/07, niepubl., i z dnia 22 stycznia 2015 r., III CSK 153/14, niepubl.). W tym wypadku trzeba jednak zarzut naruszenia przepisu postępowania przed sądem pierwszej instancji połączyć z art. 391 § 1 k.p.c.

Skarżący tych wymagań nie spełnił, gdyż formułując zarzut naruszenia art. 495 § 2 (§ 3) w związku z art. 493 k.p.c. nie wskazał jako naruszonych art. 378 § 1, art. 382 lub art. 391 § 1 k.p.c.

Niezależnie od tego wskazać należy, że Sądy obu instancji uwzględniając twierdzenia dotyczące odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r., które nie były powołane przez pozwaną w zarzutach od nakazu zapłaty z dnia 18 czerwca 2003 r., wskazały między innymi na to, że pozwana - niemając wiedzy o sporach prowadzonych między powodem a S. lub z udziałem innych podmiotów - nie była w stanie w niniejszej sprawie powołać tych twierdzeń w zarzutach. W ten sposób dały wyraz założeniu, że pozwana nie знаła okoliczności dotyczących odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. Brak wiedzy o pewnych okolicznościach oznacza, iż strona nie może objąć ich swoimi twierdzeniami. Przedstawienie tych twierdzeń po powzięciu wiedzy o tych okolicznościach nie uzasadniało więc ich pominięcia (por. art. 495 § 3 w związku z art. 493 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 3 maja 2012 r.).

Z tych względów zarzut naruszenia art. 495 § 2 (§ 3) w związku z art. 493 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym przed dniem 3 maja 2012 r. również nie może odnieść skutku.

Zarzucając naruszenie art. 56 w związku z art. 60, art. 61 § 1 i art. 65 § 1 i 2 k.c. skarżący zmierza do wykazania, że Sąd drugiej instancji pominął te przepisy przy wykładni pisma z dnia 23 lipca 2002 r. i w następstwie tego błędnie przyjął, że pismo to zawiera oświadczenie woli skarżącego o odstąpieniu od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r., podczas gdy pismo to nie jest oświadczeniem woli, gdyż nie zmierzało w rzeczywistości do wywołania skutku prawnego w postaci ustania tej umowy.

Wbrew twierdzeniom skarżącego Sądy obu instancji bardzo dogłębnie zbadały nie tylko treść oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r., ale również

okoliczności jego powstania, wykorzystując również dowody osobowe. Na podstawie ustaleń w tym zakresie dokonały precyzyjnej oceny jego charakteru jako oświadczenia woli i jego wykładni, zachowując wszelkie wskazania, jakie obowiązują w tym zakresie (art. 65 § 1 k.c.). W ocenie Sądu Najwyższego nie sposób dopatrzyć się w tym względzie uchybień. Powoływane przez skarżącego okoliczności co do tego, czy opłacalne było dla niego odstąpienie od umowy, jak również tego, że strony później kontynuowały realizację stosunku umownego mimo odstąpienia od niego, nie mają wpływu na tę ocenę. Racjonalizacja ekonomiczna zachowania danego podmiotu prawa może mieć znaczenie przy ocenie tego zachowania jako oświadczenia woli oraz jego wykładni, jednak sama przez się nie może podważać jasnych wniosków, które wynikają w tym zakresie z całokształtu okoliczności. Kontynuacja stosunku umownego po złożeniu oświadczenia woli o odstąpieniu od umowy stanowi wyraz tego, że strony podjęły decyzję o pozostaniu w relacji umownej, nie niweczy jednak tego, że odstąpienie było dokonane i jego skutki pierwotnie nastąpiły.

Pismo z dnia 23 lipca 2002 r. zawierało oświadczenie woli skarżącego o jego odstąpieniu od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r., było prawnie skuteczne i wobec tego wywołało skutki prawne. Zarzut naruszenia art. 56 w związku z art. 60, art. 61 § 1 i art. 65 § 1 i 2 k.c. jest bezzasadny.

Zarzuty naruszenia art. 102 ust. 2 i art. 94 u.k.w.h. w związku z art. 10 ust. 1 ustawy z 2009 r. oraz art. 65 § 1 i 2 k.c. oparte są na założeniu, że, skoro strony po złożeniu przez powoda oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r. kontynuowały stosunek umowny, to stosunek ten nie wygasł i w konsekwencji nie wygasły wynikające z niego zobowiązania S. zabezpieczone hipoteką, a zatem nie wygasła także sama hipoteka. Skarżący uważa przy tym, że wykładnia oświadczenia pozwanej o ustanowieniu hipoteki z dnia 21 czerwca 2002 r. prowadzi do wniosku, iż hipoteka ta - jako hipoteka kaucyjna - zgodnie z dawnym art. 102 ust. 2 u.k.w.h. zabezpieczała nie tylko wierzytelność objętą postępowaniem, lecz wszelkie, w tym także przyszłe wierzytelności, które mogły wyniknąć ze stosunku umownego, który miał źródło w umowie z dnia 1 czerwca 2002 r. Na tej podstawie skarżący przyjmuje, że art. 94 u.k.w.h. nie mógł mieć zastosowania. Łączy z tym zarzut naruszenia art. 246 § 2 w związku z art. 244 p 2 k.c. twierdząc, że, skoro hipoteka

nie wygasła na podstawie art. 94 u.k.w.h., to w świetle dawnego art. 96 u.k.w.h. skuteczność jej zrzeczenia się wymagała wykreślenia z księgi wieczystej.

Odnosząc się do tej złożonej struktury zarzutów skarżącego wskazać należy, że - po przyjęciu skuteczności odstąpienia przez skarżącego od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. na mocy oświadczenia z dnia 23 lipca 2002 r. - rozważyć trzeba wpływ tego zdarzenia na odpowiedzialność pozwanej jako dłużnika rzeczowego. Za miarodajne dla oceny skutków tego zdarzenia w tym zakresie należy uznać przepisy ustawy o księgach wieczystych i hipotece w brzmieniu obowiązującym w chwili tego zdarzenia. Nie chodzi tu bowiem o to, jakie przepisy mają zastosowanie do hipoteki kaucyjnej powstałej przed dniem 20 lutego 2011 r., tj. dniem wejścia w ustawy z 2009 r., po tym dniu (zob. art. 10 ust. 1 ustawy z 2009 r.), lecz o to, jaki są skutki prawne dla istnienia hipoteki kaucyjnej zdarzenia, które wystąpiło przed dniem 20 lutego 2011 r.

Odstąpienie od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. spowodowało odpadnięcie całego stosunku prawnego, którego źródłem była ta umowa, a więc również to, że przestała istnieć wierzytelność powoda określona w § 2 ust. 3 umowy, dochodzona przez powoda - w kwocie 8 400 000 zł - w niniejszej sprawie. Na ten skutek prawny nie miały wpływu późniejsze zachowania stron umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. Jeśli skutkowały one reaktywacją stosunku umownego, to mogły spowodować tylko to, że powodowi ponownie przysługiwała wierzytelność w przedmiotowej kwocie, ale była to już inna wierzytelność.

W świetle art. 94 u.k.w.h. wygaśnięcie wierzytelności powoda w następstwie odstąpienia przez niego od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. musiało spowodować automatycznie wygaśnięcie zabezpieczającej ją hipoteki kaucyjnej. W myśl dawnego art. 102 ust. 2 u.k.w.h. hipoteka kaucyjna mogła zabezpieczać istniejące lub mogące powstać wierzytelności z określonego stosunku prawnego albo roszczenia związane z wierzytelnością hipoteczną, nieobjęte z mocy ustawy hipoteką zwykłą. Przepis ten nie zmieniał jednak założenia, że istotna dla określenia przedmiotu zabezpieczenia hipoteką jest treść oświadczenia o jej ustanowieniu. Sąd Najwyższy przychylił się w tym zakresie do założenia przyjętego przez Sądy obu instancji, że hipoteka, którą pozwana ustanowiła na mocy

oświadczenia z dnia 21 czerwca 2002 r., obejmowała tylko wierzytelność wynikającą z § 2 ust. 3 umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. Wynika to z tego, że tylko ta wierzytelność była opisana w § 1 oświadczenia o ustanowieniu hipoteki, a w § 3 tego oświadczenia wprost nawiązano do „długu” wynikającego z umowy wskazanej w § 1 oświadczenia. Wysokość hipoteki, tj. kwota 11 000 000 zł, korespondowała z kwotą opisaną w § 1 oświadczenia o ustanowieniu hipoteki, tj. kwotą 12 900 000 zł, co do której wskazano, że około 2 000 000 zł z tej kwoty zostało zapłacone.

Dodać należy, że kierowane przez powoda do pozwanej jako dłużniczki rzeczowej żądanie zapłaty 8 400 000 zł nie mogłoby zostać uwzględnione w okolicznościach sprawy nawet, gdyby uznać, że mimo skutecznego odstąpienia od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. hipoteka ustanowiona przez pozwaną nie wygasła, gdyż zabezpieczała nie tylko dochodzoną wierzytelność, ale także ewentualne inne, w tym również przyszłe wierzytelności, mogące mieć źródło w umowie 11 czerwca 2002 r. mimo odstąpienia od niej. Odróżnić trzeba kwestię istnienia wierzytelności hipotecznej oraz istnienia zabezpieczonej nią hipoteki. Jeżeli dana wierzytelność hipoteczna nie istnieje, ale istnieje hipoteka, gdyż obejmuje inne jeszcze wierzytelności z tego samego stosunku prawnego, to powództwo o zapłatę tej nieistniejącej wierzytelności, co oczywiste, nie może zostać uwzględnione.

Wyjaśnienia przy tym wymaga to, że na powyższą ocenę żadnego wpływu nie mogą mieć działania stron umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. nawet, jeśli uznać, że skutkowały one reaktywacją stosunku umownego między nimi. Działania te nie mogły wywołać skutków wobec pozwanej jako dłużniczki rzeczowej; mogła się ona powołać na wygaśnięcie wierzytelności zabezpieczonej hipoteką nawet przy założeniu, że po odstąpieniu od umowy z dnia 11 czerwca 2002 r. strony „przywróciły” wierzytelność powoda o zapłatę kwoty odpowiadającej wierzytelności zabezpieczonej hipoteką. Pozwana, nie będąc dłużniczką osobistą, zachowała w stosunku do powoda zarzut nieistnienia wierzytelności, którą zabezpieczała hipoteka (art. 73 u.k.w.h.).

W rezultacie zarzuty naruszenia 102 ust. 2 i art. 94 u.k.w.h. oraz art. 10 ust. 1 ustawy z 2009 r., art. 65 § 1 i 2 oraz art. 246 § 1 w związku z art. 244 § 2 k.c. są w całości bezzasadne.

Z tych względów, na podstawie art. 398¹⁴, art. 98 § 1 i 3 oraz art. 108 § 1 w związku z art. 391 § 1 zdanie pierwsze i art. 398²¹ k.p.c., Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji. Wniosek interwenienta ubocznego o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego Sąd oddalił, gdyż uznał, że interwenient uboczny, reprezentowany przez tego samego pełnomocnika procesowego co pozwana, nie przyczynił się odrębnie do rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy w tym postępowaniu (art. 107 w związku z art. 391 § 1 zdanie pierwsze i art. 398²¹ k.p.c., por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 23 lutego 2012 r., V CZ 141/11, nie publ.).

kc

jw